

«Археологічна керамологія»: з історії виникнення й поширення терміна

Здійснено огляд історії виникнення й поширення терміна «археологічна керамологія» в європейській археології від другої половини XIX століття. Подано історіографічний нарис пошуку дефініцій на означення досліджень та дослідників кераміки. Розглянуто сучасний стан використання терміна в наукових студіях давньої кераміки.

Ключові слова: археологічна керамологія, історія науки, археологія, кераміка, гончарство.

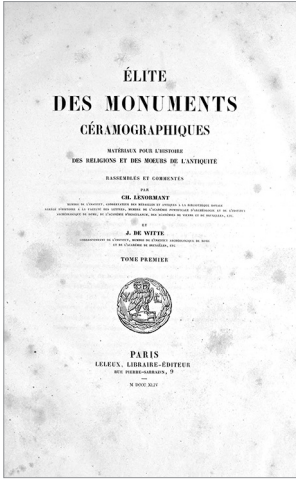
Від початку археологічних досліджень глиняні вироби з розкопок є тією категорією знахідок, до якої прикута особлива увага спеціалістів. Кераміка в багатьох випадках слугує хронологічним індикатором для датування культурного шару чи археологічної пам'ятки, оскільки здебільшого саме вона становить домінуючу, а часом і єдину категорію знахідок під час розкопок. Крім цього, її поглиблене вивчення дозволяє вирішувати низку дослідницьких завдань загальноісторичного характеру. Тому видається цілком правомірним і закономірним об'єднання наукових студій, спрямованих на вивчення давнього гончарства й кераміки, у межах «**археологічної керамології**».

Термін «*археологічна керамологія*», як і «*керамологія*», не є новим для світової і, звісно ж, української науки. Його активне використання на сторінках академічних видань і застосування в науковій лексиці свідчить про адекватне сприйняття цього поняття науковими й освітніми колами Європи.

Термін «*керамологія*» є відносно сучасним. З історії науки відомо, що впродовж кінця XVIII – XIX століття в Європі на означення декору кераміки й людей,

що займалися оздобленням глиняних виробів, послуговувалися термінами «*ceramograf*», «*ceramografia*», «*ceramographique*». Зокрема, останній використано в роботі французьких мистецтвознавців Шарля Ленормана й Жеана де Вітта, присвяченій історії релігії та звичаїв античності (мал. 1) (Lenormant, de Witte, 1844–1861).

Цікавими є подальші пошуки терміна на означення дослідників і досліджень кераміки в Європі, зокрема в Іспанії. Наприклад, 1872 року відомий іспанський історик мистецтва Педро де Мадрасо (1816–1898) (мал. 2) у дослідженні про античну кераміку із зібрання Національного археологічного музею (м. Мадрид) користувався терміном «*ceramografo*» (Madraso, 1872, p. 293–324). Наприкінці XIX століття знаний іспанський історик мистецтва й археолог Хосе Гестосо (мал. 3) використовував термін «*ceramofilo*» на означення тих, хто досліджує кераміку в історичному, технічному, художньому, етнографічному й інших аспектах (Domenech, 1981, p. 15–17). Цей термін у першій половині XX століття замінило поняття «*ceramografo*», що зафіксовано в багатьох іспанських виданнях (Sempere, 2006, p. 412). У статті Цезаря Мартінеса

Мал. 1
Обкладинка книги
Шарля Ленормана й Жеана де Вітта
«*Élite des monuments céramographiques:
matériaux pour l'histoire des religions
et des moeurs de l'antiquité*».
Париж, Франція. 1844–1861
(Lenormant, de Witte, 1844–1861)

Мал. 2
Антоніо Марія Есківель.
Портрет іспанського
історика мистецтва
Педро де Мадрасо
(Madraza, 1872)

1992 року, присвяченій термінам археологічної кераміки, знаходимо поняття «*ceramografia*», яке означало «*tratado sobre la historia de la ceramica. Estudio de la ceramica*» («*трактат з історії кераміки. Вивчення кераміки*») (Martínez, 1992, р. 16). З утворенням 1989 року в Іспанії Асоціації керамологів на означення дослідників і наукової дисципліни про кераміку застосовували терміни «*ceramologo*» й «*ceramologia*». Власне, таке об'єднання всієї сукупності знань про глиняні

вироби в «*керамологію*» набуло особливого поширення в іспаномовних країнах Старого й Нового світів. Як приклад, варто згадати Інститут керамології «*Condorhuasi*» в Аргентині («*Instituto de Ceramologia Condorhuasi*») (мал. 4), співробітники якого дотримуються поглядів, що керамологія – це сукупність усіх знань про кераміку (Пошивайло, 2007, с. 28). Схожі визначення знаходимо й у роботах іспанських археологів. Зокрема, у книзі Антоніо Каро

1

2

Мал. 3
Іспанський історик мистецтва й археолог Хосе Гестосо і Перес
за виготовленням глиняних виробів (1-2) (Domenech, 1981)

Мал. 4

Емблема Інституту керамології «Кондоруасі». Буенос-Айрес, Аргентина (Condorhuasi..., 1999–2011)

«Diccionario de términos cerámicos y de alfarería» («Словник керамічних термінів») керамологію визначено як загальний напрямок досліджень гончарного виробництва й гончарної справи, пов'язаний з археологією, етнографією, історією й географією (Саго, 2008, р. 71).

Окремо варто згадати спробу введення терміна на позначення керамологічних студій чеського дослідника Владіміра Шойфлера. У своїх працях про етнографічну кераміку він використовував похідні від «керамікології» терміни – «керамікологічні проблеми», з «керамікологічного погляду» тощо (мал. 5) (Scheufler, 1985, р. 11, 167-172). Однак вони не набули поширення в європейській науці, на чому наголошував Олесь Пошивайло (2007, с. 27).

Щодо європейської археологічної науки, можна констатувати переважання вужчого, на відміну від зазначених вище, погляду на археологічну керамологію. Упродовж 1960-х – 1970-х років у європейських археологічних виданнях активно послуговувалися термінами «керамологія» й «археологічна керамологія» на означення допоміжної археологічної дисципліни, що має на меті поглиблене й систематичне вивчення давніх глиняних виробів (Balfet, 1966, р. 279; Holthoer, 1977, р. 2; Vannini, 1977, р. 77-93). Наприкінці 1970-х років з'явилися перші роботи, в яких аналізувався стан керамологічних досліджень в окремих країнах (Lutz, 1980). Це простежувалося й надалі, особливо в публікаціях, що стосувалися винятково археологічної кераміки (Buko, 1990, 1992; Hulthén, 1994; Stilborg, 1995, 1996, 1997). Зокрема, Оле Стілборг у другій половині 1990-х років подав визначення керамології як дисципліни з вивчення глиняних артефактів, сировини, технології й організації ремесла,

а також поширення продукції (Stilborg, 1997, р. 89). Цей термін і нині широко застосовується в університетських курсах, поєднуючись з таким важливим дослідницьким напрямком, як археометрія. Проте варто зазначити, що на території Британії та Північної Америки більш уживаними є терміни «ceramic studies», «ceramic archaeology», «pottery analysis» або «ceramic analysis» і похідні від них (див., наприклад: Orton, 2003; Rice, 1987; Shepard, 1985).

У пострадянських країнах активне використання й упродовження терміна «археологічна керамологія» в науковий лексикон вдало відбулося насамперед в Україні, де із середини 1990-х років, завдяки активній науковій діяльності Олесь Пошивайло, з'явилися терміни «керамолог» й «українська керамологія» на означення дослідників і досліджень гончарства на українських теренах від найдавніших часів і донині (Пошивайло, 1996, с. 13-17; 2007, с. 26-29). Відтоді термін у наукових студіях застосовують дослідники давнього гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Подібна ситуація з використанням цього терміна спостерігається в Італії, Іспанії, Польщі, Франції й Швеції, де в публікаціях звичними стали «ceramologia», «ceramologie», «ceramology» та «archaeological ceramology». Значно, меншого поширення термін набув у Росії, де на означення досліджень давнього гончарства й кераміки послуговуються терміном, синонімічним поширеному в Британії й США, – «анализ керамики» (Бобринский, 1978, с. 3, 5). Трапляються також і спроби введення нових термінів, суть яких не завжди зрозуміла. Наприклад, Ігор Глушков, підбиваючи підсумок вивчення давньої кераміки в Росії, запропонував

Мал. 5
Обкладинка книги Владіміра Шойфлера
«*Lidové hrnčířství v českých zemích*». Прага, Чехія. 1972
(Scheuffler, 1972)

Мал. 6
Обкладинка журналу
«*Revue des Études Grecques*». Париж, Франція. 2012
(Persée, 2005–2018)

утвердження «нового синтезуючого напрямлення – керамической экологии» (1996, с. 7). Лише деякі російські вчені використовують терміни «керамологія» або «археологическая керамологія» (Коваль, 2009а, с. 137-141; 2009б, с. 142-152; Черкасов, 2004, с. 9).

Розглядаючи археологічну керамологію, варто зупинитися на появі в останній чверті ХХ століття нового терміна й дисципліни «амфорологія». Поштовхом до цього став той факт, що в Європі найбільш розвинуті саме дослідження античної кераміки, що й знайшло відображення у формуванні окремого напрямку. Не дивлячись на те, що це неологізм, він є вживаним і усталеним у європейській науковій спільноті. Амфорологія є субдисципліною археологічної керамології, що вивчає амфори. Головним друкованим органом амфорологів є бюлетень «*Bulletin amphorique*», що з 1987 року виходить один раз на п'ять років у рамках бюлетеня «*Bulletin archeologique*» журналу «*Revue des Études Grecques*» («Огляд грецьких досліджень») (мал. 6) розділу «*Amphores et timbres amphoriques*». Перші три випуски були

опубліковані Жан-Івом Амперером й Івоном Гарланом, четвертий – Івоном Гарланом, який також є редактором п'ятого випуску спільно з Натаном Бадю.

Від початку свого існування бюлетень було присвячено амфорам й амфорним клеймам, виготовленим у античній Греції, починаючи з архаїчної й закінчуючи візантійською добою. Однак з 2007 року з його змісту вилучено статті, присвячені амфорам пізньоримського, протовізантійського й візантійського періодів. У виданні також розглядаються клейма на черепиці, які епіграфічно схожі або аналогічні до амфорних клейм. Такі дослідження можливі завдяки детальній розробці типології виробів, їх картографії, фізичному й хімічному аналізу формувальних мас, залишків майстерень, дешифровці штампів, а також різноманітних систем нанесення клейм та їх стилістичних особливостей. Усі матеріали, які публікуються в бюлетені, рецензуються. Електронною платформою видання є сайт «*Amphoreus*» («*Амфореус*») (мал. 7). Він надає в розпорядження користувачів довідкові матеріали: покажчик,

який містить 1825 бібліографічних записів із «*Bulletin amphorique*», правила публікації амфорних клейм, систему умовних позначень і бібліографічних скорочень тощо (Amphoreus).

Отже, термін «*археологічна керамологія*» є розумілим для археологів на теренах Європи й Латинської Америки. Відповідно до належності дослідників до тієї чи іншої національної школи, він наповнюється «широким» чи «вузьким» змістом. В іспаномовних країнах та в Україні під керамологією розуміють сукупність знань про кераміку й гончарну справу, що пов'язана з археологією, етнографією, історією, мистецтвознавством тощо. У франкомовних країнах цей термін позначає спеціальну археологічну дисципліну, метою якої є систематичне й поглиблене вивчення давнього гончарства, спрямоване

на вирішення конкретних історичних завдань. Схожим є розуміння археологічної керамології у Великобританії й США, хоча там цей термін використовують украй рідко.

Такий огляд появи й використання терміна «*археологічна керамологія*» вказує на перспективність сприйняття, розуміння й розвитку його методологічної основи. На користь цього свідчить і виділення з археологічної керамології нових субдисциплін, таких як амфорологія.

Отже, археологічна керамологія – це наукова дисципліна, що займається поглибленим і систематичним вивченням кераміки, технології її виробництва, закономірностей поширення й функціональних особливостей у давніх соціокультурних спільнотах.

- Бобринский, А. А. 1978. *Гончарство Восточной Европы. Источники и методы изучения*. М.: Наука.
- Глушков, И. Г. 1996. *Керамика как археологический источник*. Новосибирск: Издательство Института археологии и этнографии СО РАН.
- Коваль, В. Ю. 2009а. Археологическая керамология в России (эпоха средневековья). В: Энговатова, А. В. (ред.) *Археология Подмосковья*. Материалы научного семинара, 5, с. 137-141.
- Коваль, В. Ю. 2009б. Хронологическая стратификация памятника методами керамологии (на примере селища Мякинино-1). В: Энговатова, А. В. (ред.) *Археология Подмосковья*. Материалы научного семинара, 5, с. 142-152.
- Пошивайло, О. 1996. Гончарство у українська мова. *Українське гончарство: національний культурологічний щорічник. За рік 1995*, 3, с. 13-17.
- Пошивайло, О. 2007. *Українська академічна керамологія XXI сторіччя. Теорія, історія, сучасний ужинок, майбутній поступ. Книга 1 (2001–2005)*. Опішне: Українське Народознавство.
- Черкасов, В. В. 2004. *Круговая керамика Коломны XII–XVIII вв.: Эволюция гончарной продукции*. Диссертация к.и.н. Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова.
- Amphoreus, 2007. Access mode: <http://www.amphoreus.org> [Дата звернення 2 листопада 2018].
- Balfet, H. 1966. La céramique comme document archéologique. *Bulletin de la Société Préhistorique Française. Etudes et Travaux*, 63 (2), p. 279-310.
- Vuko, A. 1990. *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badan*. Wroclaw: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Buko, A. 1992. Ceramology and Medieval pottery research in Poland. *Archaeologia Polona*, 30, s. 5-25.
- Caro, A. B. 2008. *Diccionario de términos cerámicos y de alfarería*. Sevilla: Muy Ilustre, Antigua y Real Hermandad de los Santos de Lebrija Agrija.

- Condorhuasi: Instituto de Ceramologia, 1999–2011. Access mode: <http://www.condorhuasi.org.ar> [Дата звернення 30 вересня 2018].
- Domenech, R. 1981. *La ceramic*. Cosas de Sevilla, 14. Sevilla: Ed. Grupo Andaluz De Ediciones.
- Gestoso y Pérez, J. 1981. *Diccionario Andaluz*. Tomo V. Sevilla: Biblioteca de Ediciones Andaluzas, p. 247-252.
- Holthoer, R. 1977. *New Kingdom Pharaonic Sites. The Pottery*. The Scandinavian Joint Expedition to Sudanese Nubia, 5:1.
- Hulthén, B. 1994. Ceramic artefacts – a key to ancient society. In: Vincenzini, P. (ed.). *The Ceramics Cultural Heritage*. Proceedings of the International Symposium «The Ceramics Heritage of the 8th CIMTEC-World Ceramics Congress and Forum on New Materials, Florens, Italy June 28 – July 2, 1994». Faenza, s. 3-121.
- Lenormant, Ch., de Witte, J. 1844–1861. *Élite des monuments céramographiques: matériaux pour l'histoire des religions et des moeurs de l'antiquité*. Paris: Leleux libraire-éditeur.
- Lutz, M. 1980. Etat actuel des études céramologiques en France. *Revue archéologique du Centre de la France*, 19 (1), p. 77-80.
- Madrazo, P. de. 1872. *Vasos italo-griegos del Museo Arqueológico Nacional*. Madrid: Museo Español de Antigüedades, p. 293-324.
- Martinez, C. M. H. 1992. Glosario terminológico para el estudio de las cerámicas arqueológicas. *Revista Española de Antropología Americana*, 22, p. 9-24.
- Orton, C., Tyers, P., Vince, A. 2003. Pottery in archaeology. *Cambridge manuals in archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Persée. 2005–2018. *Revue des Études Grecques, tome 125, fascicule 1, Janvier-juin 2012* [online]. Access mode: https://www.persee.fr/issue/reg_0035-2039_2012_num_125_1 [Дата звернення 10 листопада 2018].
- Rice, P. M. 1987. *Pottery analysis. A sourcebook*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Scheufler, V. 1972. *Lidové hrnčířství v českých zemích*. Praha: Československe akademie ved.
- Sempere Ferrándiz, Emili. 2006. *Historia y Arte en la cerámica de España y Portugal. De los orígenes a la Edad Media. Les Puntxes*. Barcelona: Antonio Machado Libros.
- Shepard, A. O. 1985. *Ceramics for the Archaeologist*. Washington, D. C.: Carnegie Institution of Washington Publication 609.
- Stilborg, O. 1995. Ceramological analyses: an archaeological enigma. Statisticallybased archaeometric analyses in a humanistic world. In: Lindahl, A., Stilborg, O. (eds). *The aim of laboratory analyses of ceramics in archaeology*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, konferenser 34. Stockholm: Almqvist and Wiksell International, p. 139-146.
- Stilborg, O. 1996. Ceramology: Getting closer to the potters and their world. *Past and Present in Andean Prehistory and Early History*. Ethnological Studies, 42, p. 225-233.
- Stilborg, O. 1997. *Shards of Iron Age Communications. A ceramological study of internal structures and external contacts in the Gudme-Lundeborg Area, Funen during the Late Roman Iron Age*. Lund: Keramiska Forskningslaboratoriet, Lunds Universitet, Tornavägen.
- Vannini, G. 1977. Archeologia medievale e ceramologia. Problemi specifici e prospettive di ricerca. *Quaderni del Centro per il Collegamento degli Studi Medievali e Umanistici nell' Università di Perugia*, 7, p. 77-93.

Yuriy Puholovok

Candidate of Historical Sciences. Senior Researcher of the Ceramology Institute – the branch of the Ethnology Institute of the National academy of sciences of Ukraine. Senior Researcher of the National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne. ORCID ID 0000-0002-7610-8005. yuriy.puholovok@gmail.com (Opishne, Ukraine)

***Archaeological ceramology:* from the history of the emergence and extension of the term**

The article gives an overview of the history of the emergence and extension of the term «archaeological ceramology» in European archaeology from the second half of the nineteenth century. The historiographical essay is devoted to the search for definitions for the identification of researches and researchers of ceramics. The current state of using the term in scientific studios of ancient ceramics is considered.

The term «archaeological ceramology» is acceptable and understandable to archaeologists in the territories of Europe and Latin America. According to the membership of researchers to a particular national school, it is filled with «broad» or «narrow» content. In Spanish-speaking countries and in Ukraine, ceramology is understood as a collection of knowledge about ceramics and pottery, which is connected with archaeology, ethnography, history, art studies, etc. In French-speaking countries, this term refers to a special archaeological discipline, the purpose of which is the systematic and in-depth study of ancient pottery, aimed at addressing specific historical tasks. Similar is the understanding of archaeological ceramology in the United Kingdom and the United States, although it uses this term very rarely.

Such an overview of the emergence and use of the term «archeological ceramology» indicates the promise of perception, understanding and development of its methodological basis. In favor of this is evidenced by the allocation of archaeological ceramics of new subdisciplines, such as amphorology.

Consequently, archaeological ceramology is a scientific discipline that deals with in-depth and systematic study of ceramics, technology of its production, patterns of distribution and functional peculiarities in ancient socio-cultural communities.

Keywords: archaeological ceramology, history of science, archaeology, ceramics, pottery.

Отримано 16 жовтня 2018

Received October 16, 2018